

Tradición versus modernidade científica na Galicia da ilustración: o lulismo dos irmáns Arias Teixeiro

---

MIGUEL ÁLVAREZ SOAJE

RESUMO

Aínda que non se poden encadrar plenamente no período da Ilustración, os irmáns Anselmo e Antonio Arias Teixeiro responden en grande medida a patróns que caracterizan o denominado Século das Luces: interese por coñecerlo todo e non refutar nada por estraño ou anacrónico que semelle e por iso votan man ás posibilidades que lles brinda o lulismo científico como ferramenta para acadar os seus obxectivos vitais: por unha banda, a posibilidade de obter ouro pola vía da alquimia luliana e por outra, dispoñer dun sistema dialéctico que permita unha aproximación ao coñecemento global pola vía do lulismo doutrinal.

ABSTRACT

Both brothers, Anselmo and Antonio Arias Teixeiro, cannot be framed into Illustration but respond to a large extent to patterns that characterize the eighteenth century: interest to know everything and refute nothing as strange as it seems and that's why they come to the possibilities that Scientific Lulism offers them as tool to achieve their objectives: for the one hand, the possibility of obtaining gold by the way of Lulian alchemy and on the other hand, enjoy a dialectic system that allows an approach to global knowledge by way of doctrinal Lulism.

INTRODUCCIÓN

A primeira metade do século XVIII é unha época de contrastes porque o novo paradigma científico emanado do século XVII aínda non fora aceptado no seno da cultura española e iso dá pé a que diferentes correntes científicas poidan convivir como sistemas recoñecidos por institucións e particulares á hora de dar resposta aos retos científicos do novo século. Ámbolos dous irmáns Teixeira amosan aínda un lastre cultural do que non poden desprenderse: o propio Anselmo reclama a observación e experimentación, pero por outra banda, outórgalle recoñecemento aos ditos, costumes e suposicións. Asemade, votan man dun sistema que, aínda orixinario da Idade Media, rexurdiu con forza nos séculos XVII e XVIII como foi o Lulismo científico, entendido como unha ferramenta lóxica ou unha “máquina de pensar” co cal se podía facer unha aproximación a calquera das polas do saber, xa fose saber científico ou teolóxico, paradigmas nos que podemos encadrar respectivamente a ámbolos dous irmáns.

UNHA APROXIMACIÓN Á FAMILIA ARIAS TEIXEIRO

Dentro do que se ten escrito sobre a familia Arias Teixeira é pouco o que se describe destes dous irmáns, tendo en conta que na mesma se encontran personaxes como o Arcebispo de Valencia, fr. Veremundo A.T., ou o Alcalde de Pontevedra, Antonio José A.T., quedando tan só a noticia do papel de Antonio como primeiro Catedrático de Matemáticas da Universidade de Santiago. Por todo elo no seu momento entendemos que ambos personaxes merecían un estudo detallado que puidera revelar o contido

Imaxe do pazo de Fondodevila, residencia dos Arias Teixeira en Cabanelas.

dos seus escritos, intentando, asemade, aportar algo de luz sobre as súas vidas, das que pouco se coñecía ata o momento.

Se a vida de Antonio transcorreu entre aspiracións nunca acadadas, non ocorreu o mesmo cos familiares postos baixo a súa tutela, onde amosou maiores dotes que para si mesmo, pois ao falecer a súa cunhada Catalina, o 24 de Xaneiro de 1762, quedou Antonio encargado do futuro dos seus cinco orfos.

A derradeira etapa da súa vida transcorreu en Ordellas, ao fronte da súa parroquia dende maio de 1756 ata o seu falecemento en agosto de 1762, se ben dende o mes de febreiro daquel ano os seus labores se foron interrompendo progresivamente. O ano 1762 pon o punto final á vida destes dous irmáns, falecendo Catalina, viúva de Anselmo, o propio Antonio e a súa irmá Ignacia.

A CIENCIA NO SÉCULO XVIII

A nova Ciencia marcada pola Royal Society a finais do século XVII fomentou na centuria seguinte unha aproximación á ciencia en xeral nunha parte da sociedade europea que, con maior ou menor disposición, tiña posibilidade de acadar textos máis ou menos novidosos, mentres que en España haberá que esperar ata a chegada da obra do bieito galego fr. Benito Feijoo (o primeiro grande divulgador científico en España) para que unha parte da nosa sociedade tivese a porta aberta á nova Ciencia; aínda que, con todo, o avance será moi lento e requirirá de varias décadas para ter unha aceptación xeral por parte de Institucións e particulares. Nese contexto é no que se atopa a sociedade na que viven os Arias Teixeira, na primeira metade do século, e responderán, polo tanto, ás características que podemos esperar de tales circunstancias e, por elo, botarán man dunha das “novidosas” posibilidades que se lles ofrecía no campo da Ciencia pre-ilustrada coma era o sistema planeado por Ramón Llull no século XIV, en base a alquimia e a filosofía luliana.

¿Axéitanse ao padrón intelectual do século XVIII ou estamos ante dous excéntricos á marxe dos avances científicos da súa época? Do contido dos manuscritos estudados entendemos que ámbolos dous seguen o padrón cultural daquel século no senso de que son conscientes de que unha nova revolución científica tivo lugar na centuria anterior e que continúa na presente e, por elo, con maior ou menor acerto dan mostras de comprender os escritos dalgúns dos principais científicos coñecidos no momento, coma Robert Boyle, van Helmont o Athanasius Kircher, (a quen cita Anselmo nos seus apuntes científicos en numerosas ocasións), aínda que en ningún dos escritos de ambos irmáns se cita a Newton, Gassendi ou Descartes, circunstancia que non debe entrañar, pois as obras (ao menos as oficiais) destes tres autores están moi lonxe da química e semella que non as necesitaban para redactar os seus escritos e para os obxectivos que perseguían.

A NOVA ILUSTRACIÓN DO SÉCULO XVIII

Somerxe as súas raíces nas ideas filosófico-científicas da derradeira quincena do XVII en que se fundan tertulias de toda clase de ciencias, que serán a orixe do move-

mento “novator”, no que se aprecian influencias corpusculistas, cartesianas e do empirismo inglés, ideas sobre as que se asentarán, por exemplo, as obras dos referentes culturais do século, os galegos Feijoo e Sarmiento. O movemento “novator” tivo que loitar contra o aristotelismo que, protexido pola Inquisición, reinaba, á beira do galelismo, nas universidades.

O novo século supuxo o paso dunha Razón cartesiana que se vía coma froito dunha intelixencia perfecta, superior, a unha nova Razón vencellada ás leis da Natureza e ao empirismo. Polo tanto, non se trataba xa de algo inintelixible, lonxe do noso alcance, senón que estaba ao alcance de todo aquel que prestase atención ao medio que lle rodeaba.

A España do momento atopábase entre a nova ciencia e a tradición aristotélica e renacentista e por elo non debe estrañar a presenza de defensores de doutrinas lulistas orixinarias da Idade Media, defendendo os novos métodos científicos; Boyle ou Newton tiñan o mesmo peso que Arnau de Vilanova ou Ramón Llull, pero a evolución dos acontecementos científicos, a publicación e divulgación de novos textos farán que, na segunda metade do século XVIII, as antigas doutrinas lulistas e os planeamentos aristotélicos deixen paso definitivamente a unha nova ciencia experimental.

OS ESCRITOS DOS ARIAS TEIXEIRO

A súa actividade científica plasmárona en forma de apuntes que se conservan actualmente nos fondos da Biblioteca Penzol de Vigo e que acadan varios centos de follas sobre xeoloxía, alquimia, xeometría, medicina ou filosofía (apuntes na liña

Manuscrito de Antonio, baseado nos “Elementos” de Euclides.

da filosofía luliana, ademais de teoloxía e moral). Entre os manuscritos atribuídos ao irmán maior, Anselmo, predomina o carácter científico, metalurxia, medicina, a natureza do fogo e da luz, as “pedras”, etc. Pola súa banda, os manuscritos de Antonio son máis heteroxéneos, pois atopamos apuntes sobre a *Xeometría dos Elementos*, un resumen da *Arte luliana*, o plano dun forno alquimista ou a crítica a unha panacea francesa, os pos purgantes de Aix, remedio distribuído con éxito por toda a España da época.

Ademais, Anselmo é o autor dun manuscrito de particular interese, redactado en latín e que poderíamos vencellar con importantes obras pseudolulianas e alquimistas dos séculos XVII e XVIII, tales coma o *Theatrum chemicum*, de Lazarus Zetner ou a *Entrada abierta al palacio cerrado del Rey*, de Philaletha. Entendemos que, parte deles poderían corresponder cos apuntes extraídos dos cursos impartidos na cidade alemá de Maguncia polo destacado lulista Ivo Salzinger¹, completados anos máis tarde por Anselmo.

Antonio responde ao padrón dun sector da sociedade galega, (coas súas limitacións, como o afastamento do Estado, a pobreza ou a extrema relixiosidade), por posuír o coñecemento que secularmente lles fora arrebatado nun país afastado dos círculos científicos do momento, pero ámbolos dous representan o único asomo de lulismo que temos atopado en Galicia. Entre os documentos conservados na biblioteca Penzol, procedentes no seu día da casa ou pazo de Pías (Ramallosa, Pontevedra)², atópase o *Certificado de Actos, Grados y Ejercicios literarios* de Antonio, documento expedido pola Universidade de Santiago en 1754 que é un breve resumo da súa actividade académica. Antonio representa un lulismo non vencellado á alquimia, como en ocasiónes se entendía ao longo dos séculos XVII y XVIII, pois amosa nas súas cartas e escritos o desexo de seguir as doutrinas de Ramón Llull ou, mellor dito as doutrinas que entón se lle atribuían, para o cal permaneceu dous anos estudándoa en Palma de Mallorca³. A súa estada en Mallorca levouno a acadar un fondo coñecemento das doutrinas lulistas e, quizais, acceso ás máis importantes obras escritas nese campo, un *corpus* de obras *pseudolulistas* que a mediados do século XVIII aínda se atribuían a Llull, que son as que configuraron a imaxe dun Llull alquimista, marxinando ou desvirtuando en certa medida a súa auténtica filosofía e derivándoa cara a roteiros máxicos e cabalísticos, postura que mantiñan algúns lulistas da época.

En 1736 Antonio abandonou os estudos en Salamanca e viaxou ata Mallorca acompañando ao franciscano lulista fr Bartolomé Fornés, coa intención de seguirille a Maguncia (Alemaña), pero permaneceu na illa durante os dous anos seguintes, estudando as doutrinas lulistas para regresar a Galicia en agosto de 1738. Trala súa viaxe de dous anos a Salamanca e Palma de Mallorca viviu como estudante en Santiago de Compostela⁴, de cuxa Universidade foi o primeiro Catedrático de Matemáticas, residindo varios anos no Colexio de San Clemente de Pasantes. Os derradeiros anos da súa vida pasounos como cura párroco na pequena aldea de Santa María de Vilar de Ordelles, (Esgos - Ourense), onde faleceu en 1762.

Pola súa banda, Anselmo é o vinculeiro e semella ter participado na mesma afeción lulista que Antonio, sufragando os gastos do seu irmán durante a súa estada en Salamanca e Palma.

No transcurso da nosa investigación acudimos á aldea de Cabanelas, (parroquia de Santa Eulalia de Banga no Concello de Carballiño), onde durante anos estivo o solar

dos Arias Teixeira de la Peña. Efectivamente, no pazo de Fondodevila, na zona máis baixa da aldea, sobrevive o recordo de varios personaxes pertencentes a esta familia.

A afección alquimista de Anselmo quedou reflectida no encabezamento do cartapacio 102/2(3) conservado na Biblioteca Penzol, que tivo dous títulos diferentes, resultando curioso o cambio que nalgún intre se operou no primeiro para obter o segundo:

Título inicial: *Cartas de D. Anselmo Arias Teixeira, el alquimista*

Título actual: *Cartas de D. Anselmo Arias Teixeira, hermano del alquimista*

Manuscrito de Anselmo: descripción do proceso de obtención do “argenterum vivum” ou mercurio alquímico.

¿POR QUÉ RAMÓN LLUL NO RIBEIRO?

¿Onde podemos situar a orixe desta afección lulista de Antonio? ¿Por que o seu irmán Anselmo levou a cabo prácticas e escritos de carácter alquimista? Quizais esta orixe lulista haxa que buscala nunha base alquimista, é dicir, primeiro vería o interese pola alquimia e ao afondar nela chegaron á “suposta” fonte alquimista, personalizada en Ramón Llull, pois así entendíase en certos círculos do século XVIII. O seu interese podería derivar da procura do ouro, do ouro como elemento metálico valioso, de tal forma que unha procura acompañada de argumentos máis ou menos sólidos podería representar o motivo que lles levase pola vía da alquimia. ¿E por que esa procura do ouro en dous personaxes no século XVIII? Podemos atopar a resposta na contorna de Cabanelas, na antiga Xurisdición do Orcellón, un marco no cal dende época romana se téñ traballado varias minas

de ouro como na Piteira ou nos concellos veciños de Maside (O Lago) e Boborás (Brués⁵), todas elas a escasos quilómetros da aldea de Cabanelas⁶. Coñecedores da existencia destes antigos filóns os Teixeiro puideron ver na alquimia unha forma de conseguir o prezado metal por outras vías, máis rápidas e rendibles. Coas fontes de ouro a poucos quilómetros de Cabanelas, só era necesario atopar o texto axeitado para facilitar a súa extracción ou, mellor aínda, para a súa obtención de forma caseira.

Manuscrito de Antonio confirmando a súa autoría do documento ms-205 conservado no mosteiro de Montserrat (Barcelona).

NATUREZA DA ALQUIMIA

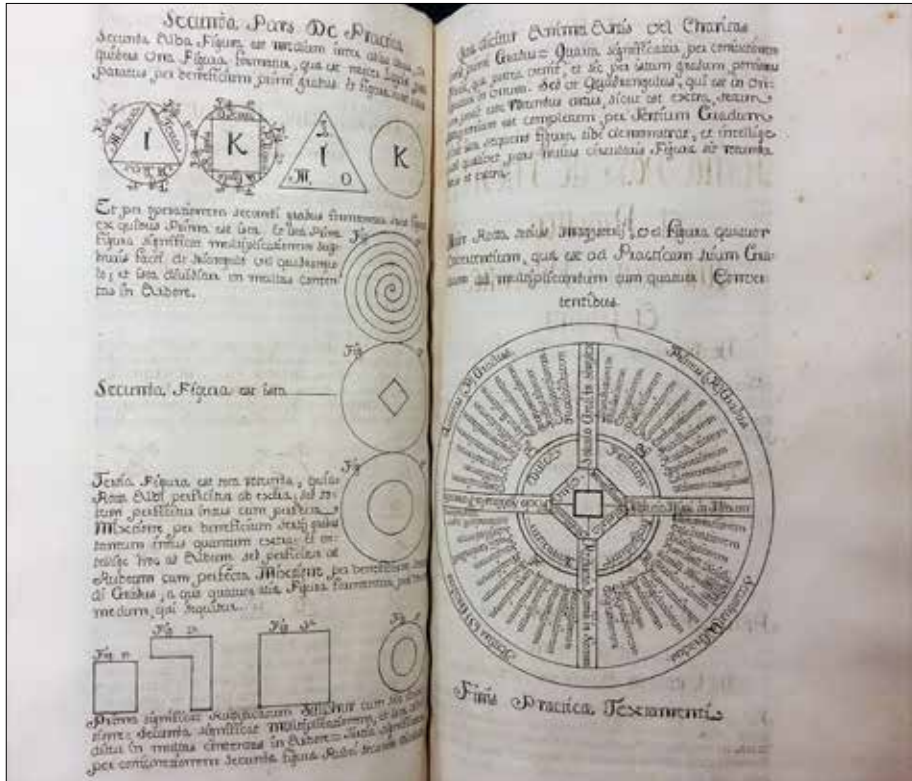
Para os alquimistas, a composición dos metais está baseada na idea de que o mercurio se une doadamente a outros metais formando as “amalgamas” e iso deu pé a pensar que tódolos metais conteñen mercurio. Ademais do mercurio, os metais conteñen xofre, e en base ás proporcións entre un e outro elemento xurdirán os distintos elementos metálicos (os metais nobres, coma o ouro e a prata, conteñen moito mercurio e pouco xofre). Polo tanto, cabería pensar na existencia dun axente ou especie de *fermento*, que provocara a separación do compoñente en exceso ata obter a composición do ouro: a denominada “pedra filosofal”.

Todo isto o reflicten os escritos de ámbolos dous irmáns: é un pensamento tardío pero non é una anomalía cultural no século XVIII xa que continuou a práctica da alquimia durante décadas, aínda que máis en segredo que no século XVII.

O concepto de Ciencia naquela época, herdado do XVII, é distinto do que hoxe podemos entender como tal, e permitía que todo aquilo que chamase a atención podía entenderse coma un feito científico, identificado como “curioso”, e susceptible, por tanto, de ser estudado. En certos círculos fomentábase a liberdade de pensamento o que permitiu que calquera idea ou teoría fora defendible e estudada e

nesa liberdade entraba a maxia, a astroloxía xudiciaria, a cábala ou a alquimia entre os denominados estudos científicos, xa que aqueles temas considerados ocultos estaban relacionados cos segredos do Universo e tentar descubrir eses coñecementos entraba, por tanto, no campo científico, da mesma forma que a xeometría ou a medicina.

Por outra banda, a alquimia luliana transmitiuse a través dunha errónea tradición que proxeitou a imaxe do Lull alquimista durante séculos, xa que foron numerosas as obras atribuídas ao mallorquino que circularon por Europa non sendo orixinais súas. A estas obras referíanse os lulistas que, ao longo do século XVIII, vían nel un referente alquimista, baseándose nunha numerosa serie de escritos que nada tiñan que ver co auténtico *corpus* lulián.

Imaxen do manuscrito ms-205, transcripción de varias obras de Ramón Lull.

GALICIA NO S. XVIII

En absoluto permaneceu Galicia ao marxe do que ocorría no resto do Estado, experimentando ao longo do século unha época de certo auxe cultural, superior incluso ao observado noutras rexións españolas a pesar do cal continuaba sendo unha rexión extremadamente atrasada. O XVIII é o século da arquitectura barroca, relixiosa e civil, das fachadas do Obradoiro, Acibebería, o pazo de Rajoy, as grandes abadías, San Mar-

tiño Pinario, Oseira, Sobrado, Celanova, Monfero ou Samos. Entre os nosos ilustrados hai nobres e cregos pero tamén burgueses, grupos cuxos obxectivos culturais son máis modestos do que cabería esperar, á vista do atraso económico. A loita contra a intransixencia relixiosa que se observa en determinados ambientes do país non supuxo unha mobilización, ao contrario que en Francia, na que a ruptura coa tradición relixiosa foi patente e, por iso, atopamos en Galicia algúns cregos e relixiosos incorporándose a este movemento cultural no que hai cabida para un desenrolo científico compatible coa fe cristiá, que serían, por exemplo, os casos dos curas de Miñortos e Fruíme⁷.

A CASA DE PÍAS (RAMALLOSA- GONDOMAR)

É probable que a irmá de ámbolos dous, Ignacia, que acompañou a Antonio a Ordelles, ou o fillo de Anselmo, Raimundo, recolleran o conxunto de manuscritos que puideron pasar así á casa dos Arias Teixeira en Cabanelas e, posteriormente a mans de Antonio José Arias Teixeira Castro, político pontevedrés que co seu casamento con Mª Carmen Correa os incorporou á casa de Pías en A Ramallosa, permitindo así a súa conservación hasta os nosos días a través do seu fillo José Antonio Arias Teixeira Correa⁸.

CONCLUSIÓN

Estamos, pois, perante dous personaxes que se axustan en grande medida ao paradigma cultural da primeira metade do século XVIII, unha época de cambios que desembocarán na Ilustración da segunda metade do século co triunfo, aínda que non completo, da nova ciencia xurdida trala revolución científica do século XVII. Os Arias Teixeira viviron nunha etapa que poderíamos definir como *pre-ilustración*, caracterizada pola aparición do *Teatro Crítico* e as *Cartas Eruditas* de fr. Benito Feijoo, unha das obras máis divulgadas na España da XVIII centuria. Ámbolos dous irmáns son froito do contraste entre a secular tradición escolástica e a nova Ciencia, e por iso, a pesar de teren coñecemento das novas formas de facer a ciencia non son quen de desligarse das vellas fórmulas da tradición aristotélica. Por outra banda, súmanse a unha das vías alternativas da ciencia daquela *pre-ilustración*, como foi o Lulismo científico que viña sendo aproveitado pola filosofía mecanicista de Descartes dende o século XVII e, asemade, fan aproximacións á alquimia pseudoluliana, a cal, na primeira metade do XVIII se lle supoñía unha utilidade práctica para descubrir os segredos da Natureza.

BIBLIOGRAFÍA

- ALCOVER SUREDA, Miguel; *El Pontificio Colegio Luliano de Nuestra Señora de la Sapiencia; origen, naturaleza y valor pedagógico de un colegio luliano*. Imp. Apóstol y Civilizador. Palma de Mallorca, 1985.
- ALFEIRÁN RODRÍGUEZ, José; *Os Ilustrados galegos. Reforma e tradición na Galicia do Antigo Réxime*. Deputación provincial da Coruña. 1996.

- ALVAREZ DE MORALES, Antonio; *La Ilustración y la reforma de la Universidad en la España del siglo XVIII*. INAP, Instituto Nacional de Administración Pública. 1988.
- AROLA, Raimon; *Alquimia y Religión. Los símbolos herméticos del siglo XVII*. Ediciones Siruela, 2008.
- BARONA, J.L.; MOSCOSO, J.; PIMENTEL, J.; *La Ilustración y las Ciencias. Para una historia de la objetividad*. Publicaciones de la Universitat de Valencia. Valencia, 2003.
- BARREIRO BARREIRO, José Luís; *Ilustración e modernidade: os avatares da razón*. U.S.C. 2001.
- CARRERAS ARTAU, Joaquín; *La postura antiluliana del Padre Feijoo*, en Estudios Lulianos. Nº 20-21. Palma de Mallorca 1963.
- DOMÍNGUEZ REBOIRAS, Fernando; *La recepción del pensamiento luliano en la península ibérica hasta el siglo XIX. Un intento de síntesis*. En RLLCGV, XV. pp. 361-385. Año 2010.
- DOPICO; *A ilustración e a sociedade galega; a visión de Galicia dos economistas ilustrados*. Vigo, Galaxia, 1978.
- FERRER FLÓREZ, Miguel; *Controversias y luchas entre lulistas y antilulistas en el siglo XVIII*. En Memories de la Reial Academia d'Estudis Genealogics, Heraldics i Historics. Palma, 2006.
- FIDORA, A. and RUBIO, Josep E.; *Raimundus Lullus; An introduction to his life, works and thought*. Colección Corpus Christianorum. Turnhout - Brepols Publishers. 2008.
- FORNÉS, Fr. Bartolomé; *Fiel noticia de la verdad sobre la Alquimia practicada por el Dr. Iluminado, B.R. Lulio y ahora suministrada al reverendo Padre Bordoy, Prior del convento de Nuestra Señora del Carmen, por Fray B. Fornés, franciscano observante*. Sin datar, (circa 1782) Manuscrito nº 1083, ff 252-272. Biblioteca Pública de Palma.
- GONZÁLEZ LÓPEZ, Emilio; *Bajo las luces de la Ilustración. Galicia en los reinados de Carlos III y Carlos IV*. Edicións do Castro. Coruña, 1977.
- JAULENT, Esteve; "El Ars Generalis Ultima de Ramon Llull: presupuestos metafísicos y éticos". Instituto Brasileiro de Filosofia e Ciencia "Raimundo Lulio". En *Anales del Seminario de Historia de la Filosofía*. Vol. 27, pp. 87-113. Año 2010.
- KUHN, T.S.; *La estructura de las revoluciones científicas*. FCE, México, 1978.
- LÓPEZ PÉREZ, Miguel; *Algunos rasgos sobre la relación entre Lulismo y Pseudo-lulismo en la Edad Moderna*. Dynamis, Acta Hispanica ad Medicinam Scientiarumque Historiam Illustrandam, 2002, 22, 327-350.
- LÓPEZ PIÑERO, J.M.; *La introducción de la ciencia moderna en España*. Editorial Ariel. Barcelona, 1969.
- MARTÍNEZ RUÍZ; PAZZIS; CORRALES; *Ilustración, Ciencia y Técnica en el siglo XVIII español*. Universidad de Valencia, 2008.
- NAVARRO BROTONS, V. *La ciencia en la España del siglo XVII: el cultivo de las disciplinas físico-matemáticas*. Arbor, 153 (604-605), 197-252
- PEREIRA, Michela; *The Alchemical corpus attributed to Raymond Lull*. Warburg Institute. Londres, 1989.
- PEREIRA, Michela; *Ramón Llull y la tradición alquímica*. Catalonia Cultura, nº 43. pp. 40-43, año 1995.

- PRÍNCIPE, Lawrence; *The aspiring adept; Robert Boyle and the Alchemical Quest*. Princeton University Press, 1998.
- SANTANACH i SUÑOL, Joan; *La Maguncia de Salzinger i altres records lul·lians de fra Bartomeu Forners*. Centre de Documentació Ramón Llull. Universitat de Barcelona.
- SELLES, M.; PESET, J.L.; LA FUENTE, A.; *Carlos III y la ciencia de la Ilustración*. Alianza Editorial. Madrid, 1988.
- TRÍAS MERCANT, Sebastián; *Filosofía y Sociedad. Hacia una ecología del Lulismo de la Ilustración*. Instituto de Estudios Baleáricos. Diputación Provincial. Palma de Mallorca, 1973.

NOTAS

- 1 Un dos principais lulistas do momento, promoveu a recompilación e edición do *corpus* luliano, proxecto que se plasmou na denominada *Edición Maguntina* de obras de Ramón Llull. Ademais impartiu clases particulares de lulismo ás que acudiron varios lulistas españois na década dos vinte daquel século.
- 2 Aínda que non queda clara a orixe dos manuscritos, é posible que dende o pazo de Pías puideran pasar por doazón ou a través dalgunha librería de vello onde foran adquiridos por Fermín Penzol para a súa fundación. A Pías puideron chegar os manuscritos a finais do século XVIII dende Ordelles, Cerredá e Cabanelas onde residiron tres irmáns Teixeiro.
- 3 Daquela etapa mallorquina consérvase un interesantísimo manuscrito encadernado *in folio* nos fondos da biblioteca do Mosteiro de Montserrat e que reúne varias obras de Llull con referencias ao lulista Ivo Salzinger, e que está firmado por Antonio en varias das follas.
- 4 Froito daquela estada fora de Galicia é o envío, en varias ocasións, de certos lotes de libros lulistas procedentes de diferentes librerías de Madrid, Barcelona e Palma.
- 5 En Brués situamos o lugar de Rendomil, referido en numerosas ocasións por ambos irmáns e nesta parroquia existen filóns de cuarzo con arsenopirita e ouro que puideron coñecer.
- 6 O Carballiño é unha zona rica en estaño e wolframio e, nela, son abondosos os filóns de mispíquel (arsenopirita) e ouro (tamén ouro mezclado con arsenopirita).
- 7 Nicolás Antonio de Araujo y Salgado coñecido como o *Cura de Miñortos*, localidade próxima á cidade de Noia onde residiu entre 1712 e 1732. Xa no ano 1716 publicou unha obra baixo o título *Defiéndese la apología que sacó a la luz el cura de San Martín de Miñortos en alabanza de la facultad médica y se responde a un papel anónimo que intentó desdorarla*. Diego Antonio Cernadas de Castro, (1702 - 1777) é o coñecido *Cura de Fruíme*, e autor das *Obras en Prosa y Verso del Cura de Fruíme*, en sete tomos, onde reflexa o seu profundo amor por Galicia e o idioma galego.
- 8 De este home hai abondosa documentación na Biblioteca Penzol. Foi destacado absolutista baixo o reinado de Fernando VII e posteriormente pasou ao Carlismo, o que lle levou a vivir varias décadas exiliado en Francia. A súa formación o levou a centros tan dispares como Poio ou Santiago, para formarse en Leis, trasladándose posteriormente a Madrid para realizar os estudos de Ciencias na Universidade Central. Díse que froito destes estudos foi a súa afección á entomoloxía, doando a súa

colección entomolóxica á Sociedade Entomolóxica de Francia antes da súa morte. Durante o seu exilio mantivo correspondencia con numerosos carlistas en Francia, conservándose un conxunto de cartas e escritos séus nos fondos da Penzol en Vigo. A irmá de Antonio A.T.Correa, Ramona, casou con Ramón Diéguez Arias e tiveron unha filla, Carmen Diéguez Arias que casou con Miguel Losada Losada e foron pais de Antón Losada Diéguez, (nado en Moldes), galeguista, fundador da revista Nós e membro das Irmandades da Fala. Deixamos, así, establecida unha interesante conexión entre o pazo de Pías e os lulistas do Ribeiro do século XVIII.